

فرهنگ اصطلاحات وقف

عبدالله عتیقی، فرهنگ
اصطلاحات وقف، ترجمه
عباس اسماعیلی زاده، مشهد:
بنیاد پژوهش‌های اسلامی
آستان قدس رضوی، ۱۳۸۷.

طی سال‌های فعالیت بنیاد پژوهش‌های اسلامی رضوی، پنج عنوان کتاب با موضوع وقف از سوی این بنیاد منتشر شده است:

وقف از دیدگاه حقوق و قوانین، تألیف محمد امینیان مدرس؛

وقف در فقه اسلامی، از محمدحسن حائری؛

واقفین عمده کتاب به کتابخانه‌های آستان قدس رضوی، از رمضان علی شاکری؛

وقف و ساختار کتابخانه اسلامی، نوشته یحیی محمود ساعاتی؛

و فرهنگ اصطلاحات وقف نوشته عباس اسماعیل زاده.

در کتاب وقف از دیدگاه حقوق و قوانین تمام مقرراتی که از حدود ۹۰ سال قبل تاکنون وضع گردیده؛ اعم از قوانین، آیین‌نامه‌ها، تصویب‌نامه‌ها، بخش‌نامه‌ها، نظرات شورای نگهبان و فقهای امامیه و فتوای آیات عظام و عقاید حقوق‌دانان وقف‌های عامه در موضوع وقف بررسی شده است.

مؤلف کتاب وقف در فقه اسلامی با رویکردی فقهی-حقوقی و با نگاهی ویژه به بُعد اقتصادی، مقوله وقف را مورد بررسی قرار داده و نقش وقف را در شکوفایی اقتصاد و فرهنگ اسلامی تجزیه و تحلیل کرده است.

کتاب واقفین عمده کتاب به کتابخانه آستان قدس رضوی نیز شامل اسامی افراد خیر و نیکوکاری است که کتاب‌های خطی و چاپی خویش را وقف این کتابخانه کرده‌اند.

در کتاب وقف و ساختار کتابخانه اسلامی نیز مقوله کتاب و کتابخانه‌های وقفی و جایگاه وقف در فرهنگ اسلامی بررسی شده و سیر تحول وقف در سرزمین‌های اسلامی در طول قرن‌ها مورد مذاقه قرار گرفته است.

در کتاب فرهنگ اصطلاحات وقف مؤلف در ۱۰۴ مدخل به تعریف اصطلاحات وقف در مذاهب اربعه و امامیه پرداخته است.

کتاب فرهنگ اصطلاحات وقف ترجمه کتاب المصطلحات الوقفیه نوشته عبدالله عتیقی و جمعی دیگر است.

در این کتاب تمامی مباحث مربوط به وقف از دیدگاه فقهای مذاهب چهارگانه اهل سنت، شافعی، مالکی، حنبلی و حنفی به صورت الفبایی در ۱۰۶ مدخل گردآوری شده است.

در ترجمه این کتاب، دیدگاه‌های فقهای شیعه نیز به این مجموعه افزوده شده است.

این کتاب اصطلاحاتی چون اجاره، بناء، تأقیب، جهت، حجر، خیرات، دین، ذمه وقف، رجوع، زکات،

سهم، شرط، صدقه، ضمان، طبقه، عرف، غنی، فقر، قبول، کنایه، لزوم، مرتب، نفقه، هبه، وصیت و... یافت می‌شود.

درباره کتاب

اثر حاضر ترجمه کتاب المصطلحات الوقیة تألیف دکتر محمد کل عبدالله عتیقی و شیخ عزالدین تونی و استاد خالد شعیب است که مترجم به‌خاطر بسنده نمودن نویسندگان کتاب به ذکر آرای فقهی مذاهب اربعه اهل سنت، برای تکمیل کار ایشان و اتمام فایده کتاب، آرای فقهی شیعه را نیز به آن اضافه نموده است. نویسندگان کتاب سعی کرده‌اند ذیل ۱۰۶ مدخل که به ترتیب حروف الفبا مرتب شده‌اند، تمام مباحث مربوط به وقف را از دیدگاه فقهی مذاهب اربعه اهل سنت گردآوری نمایند. روش کار به این صورت است که ابتدا تحت عنوان «خلاصه حکم فقهی» به طور مجزا آرای فقهی مذاهب اربعه اهل سنت با تیتربهای شافعیه، مالکیه، حنابله و حنفیه آمده است. البته چنین نبوده است که نویسندگان کتاب در همه جا این ترتیب و تبویب را رعایت کرده باشند و هرچه از مطلب پیش می‌رود، غالباً تفکیک نظر مذاهب اربعه و بعضاً تعریف و عنوان خلاصه حکم فقهی فراموش می‌شود، که مترجم در حد امکان سعی کرده است این نقیصه را با مراجعه به کتاب‌های فقهی اهل سنت و نقل نظرات آنان، جبران نماید. لذا هر جا تعریف نیامده است با مراجعه به کتب معتبر لغت که مورد استفاده نویسندگان نیز بوده است - نظیر لسان العرب و معجم مقاییس اللغة - این بخش را کامل کرده که به همراه بقیه اضافات مترجم در متن اصلی، داخل [] آمده است.

همان‌طور که اشاره شد برای تکمیل کتاب، آرای فقهی امامیه نیز به آن اضافه شده است، به این صورت که به همان سبک نویسندگان کتاب، در پایان هر مدخل پس از ترجمه دیدگاه فقهی اهل سنت، دیدگاه فقهی شیعه تحت عنوان «امامیه» بر وزن «شافعیه»، «مالکیه»، «حنابله»، و «حنفیه» به تفصیل آمده است. در این بخش مترجم با مراجعه به بیش از بیست کتاب معتبر فقهی شیعه و برخی کتب متفرقه دیگر که فهرست کامل آن‌ها در آخر کتاب آمده است، دیدگاه فقهی متقدم و متأخر شیعه را جمع بندی و ارائه نموده است. مترجم، این تحقیق فقهی را ابتکاری و برای جامعه علمی حوزوی و دانشگاهی مفید دانسته و درباره آن می‌گوید: «به نظر می‌رسد که این نوع کار؛ یعنی تدوین کتابی مشتمل بر تمام اصطلاحات یک موضوع فقهی و جمع‌آوری اقوال و نظرات پنج مذهب مهم فقهی اسلامی: امامیه، شافعیه، مالکیه، حنفیه و حنابله درباره آن، کاری بدیع و درخور تقدیر باشد؛ چرا که از جهات متعدد برای طلاب حوزه‌های علمیه، به‌ویژه مآدبه‌نشینان دروس خارج فقه و دانش‌جویان رشته فقه و حقوق و دیگر محققان علوم دینی سودمندی بیش‌تری نسبت به کتاب‌هایی که تمام ابواب فقهی را در یک مجموعه گردهم آورده‌اند، دارد».

از دیگر اهداف انتشار این فرهنگ، تعمیق و نهادینه کردن وقف و گردآوری اصطلاحات پراکنده آن از لابه‌لای کتاب‌ها و فرهنگ‌ها

است. اهمیت این فرهنگ در این است که برای اولین بار اصطلاحات وقف را در یک کتاب، همراه با شرح علمی و کامل آن‌ها، فراهم آورده است. در این کتاب، گروهی از دانش‌مندان و محققان شرکت داشته‌اند و شرح‌های ارائه شده را از معتبرترین منابع گردآوری کرده و برای اكمال فایده و غنی‌سازی هرچه بیشتر این اصطلاحات، نام این منابع را در پانوشت‌ها آورده‌اند. به عبارت دیگر می‌توان گفت این کتاب تلاشی است علمی و منظم برای جمع‌آوری اصطلاحات وقفی در یک جا و مرتب شده براساس ترتیب حروف الفبا جهت ایجاد یک پایگاه اطلاعاتی وقفی که به برانگیختن نقش وقف در جامعه کنونی کمک می‌کند. نظر به نقش فعالی که وقف در دوران شکوفایی‌اش داشته است، به گونه‌ای توانسته متناسب با دگرگونی‌ها و پدیده‌های نوین استمرار یابد. و از همین‌جا مسئله اصطلاحات بروز کرد و ضرورت آن بر عموم محققان و خوانندگان معلوم شد و به همین جهت لازم بود شرحی برای این اصطلاحات وقفی در اختیار خوانندگان قرار داشته باشد که خواندن‌شان را آسان کرده، و مفهوم‌شان را شرح دهد تا مشکلات و سختی‌هایی را که در برابر خوانندگان قرار دارد و مانع پیشرفت آن‌ها در نشر فرهنگ عمومی وقف در بین مسلمانان می‌شود، برطرف سازد.

اینک برای نمونه به یک اصطلاح فقهی وقفی که در کتاب مورد بررسی قرار گرفته است به گونه‌ای اجمالی و گذرا اشاره می‌شود.

«ابن»

تعریف: «ابن» در لغت به معنای فرزند مذکر یا پسر است. جمع «ابن»، «ابناء» و «بنون» است.

خلاصه حکم فقهی: (آن چه که لفظ ابن شامل می‌شود)، حنفیه تصریح کرده‌اند: چنان چه واقف بر فرزندان وقف کند؛ مانند این که بگوید: «وقف علی بنی»؛ بر فرزندانم وقف کردم، اگر هم فرزند پسر و هم فرزند دختر داشته باشد، دختران را هم در بر می‌گیرد، زیرا دختران هرگاه همراه با پسرها باشند با لفظ جمع مذکر از آن‌ها یاد می‌شود...

حنابله: اگر بر پسرانش (بنی) یا پسران فلانی (بنی فلان) وقف نماید، اختصاص به فرزندان ذکور خواهد داشت، چرا که لفظ «بنین» حقیقت در فرزندان ذکور است.

امامیه: از نظر فقیهان امامیه، چنان چه واقف بر اولاد وقف کند، وقف فرزندان پسر و دختر و حتی خنثی را شامل خواهد شد. اما اگر بگوید «وقف علی البنین» خاصه این لفظ تنها شامل پسرها می‌شود، چنان‌که اگر بگوید «وقف علی البنات» خاصه تنها دختران را در بر می‌گیرد. اثر حاضر با اصطلاح «ابدال و استبدال» آغاز شده، اصطلاحاتی از قبیل: اثبات و اجازة، ارتفاق، ارث، اشراف، انهاء الوقف، ذمی، صریح، قبول، مشاع، هبه، وکالت و غیره را تعریف و تبیین نموده و در انتها با توضیح «ولد» به کار خود پایان می‌دهد.

فرشته مطهری